

УДК: 159.923.3

© Богдан Ж.Б., 2013 р.

Ж.Б. Богдан

Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут», м. Харків

ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ВНЗ З РІЗНИМИ РІВНЯМИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРЯННЯ

Дослідження присвячено емпіричному вивченню проблеми професійної спрямованості викладачів технічних спеціальностей вищих навчальних закладів з різними рівнями професійного вигоряння. Було визначено які саме кар'єрні орієнтації притаманні викладачам з високим, середнім та низьким рівнями професійного вигоряння. Проведено порівняльний аналіз домінування життєвих сфер та термінальних цінностей викладачів технічних спеціальностей ВНЗ з різними рівнями професійного вигоряння.

Ключові слова: професійне вигоряння, викладачі технічних спеціальностей, професійна діяльність, професійна спрямованість.

Ж.Б. Богдан

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ТЕХНИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ ВУЗА С РАЗЛИЧНЫМИ УРОВНЯМИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ

Исследование посвящено эмпирическому изучению проблемы профессиональной направленности преподавателей технических специальностей высших учебных заведений с различными уровнями профессионального выгорания. Было выявлено, какие именно карьерные ориентации присущи преподавателям с высоким, средним и низким уровнями профессионального выгорания. Проведен сравнительный анализ доминирования жизненных сфер и терминальных ценностей преподавателей технических специальностей вузов с различными уровнями профессионального выгорания.

Ключевые слова: профессиональное выгорание, преподаватели технических специальностей, профессиональная деятельность, профессиональная направленность.

Zh.B. Bogdan

PROFESSIONAL ORIENTATION OF TEACHERS OF TECHNICAL SPECIALTIES OF THE UNIVERSITY WITH DIFFERENT LEVELS OF PROFESSIONAL BURNOUT

Research is devoted to the empirical study of the problem of professional orientation of teachers of technical specialties of higher educational institutions at different levels of professional burnout. It has been determined what career orientations inherent teachers with high, medium and low levels of professional burnout. A comparative analysis of the dominance of vital areas and terminal values teachers of technical specialties universities with different levels of professional burnout.

Key words: professional burnout, teachers of technical specialties, professional activity, professional orientation.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми цього дослідження обумовлена тим, що результативність професійної діяльності викладача залежить від ба-

гатьох факторів: компетентності, мотивації, досвіду і т. ін.. У зв'язку з необхідністю постійного удосконалення вищої технічної освіти особливої уваги заслуговує феномен професійного вигоряння викладачів технічних спеціальностей, розвиток якого, безумовно, впливає на якість їх педагогічної діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. Теоретичне обґрунтування проблеми професійного вигоряння як самостійного феномену знайшло відображення у значній кількості вітчизняних (В.В. Бойко, Н.Є. Водоп'янова, О.В. Грицук, Л.М. Карамушка, М.А. Кузнєцов, Н.О. Левицька, Г.В. Ложкін, С.Д. Максименко, Н.В. Назарук, В.Є. Орел, О.О. Рукавішніков, Л.І. Тищук, Т.В. Форманюк) та зарубіжних (С. Джексон, К. Маслач, А. Пайнс, Г. Робертс, Х.Дж. Фройденбергер, Дж. Фрейді, С. Хобфулл, К. Чернісс) психологічних досліджень.

У той же час аналіз наукової літератури показує, що сьогодні немає єдиного розуміння суті процесу професійного вигоряння, практично відсутні роботи, в яких би феномен «професійного вигоряння» розглядався стосовно специфіки діяльності викладачів технічних спеціальностей ВНЗ.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей професійної спрямованості викладачів технічних спеціальностей ВНЗ з різними рівнями професійного вигоряння. Зазначена мета дозволила виділити наступні завдання дослідження: 1) дослідити залежність змін кар'єрних орієнтацій від рівня професійного вигоряння викладачів технічних спеціальностей ВНЗ; 2) провести порівняльний аналіз домінування життєвих сфер викладачів технічних спеціальностей ВНЗ з різними рівнями професійного вигоряння; 3) визначити домінуючі термінальні цінності викладачів технічних спеціальностей ВНЗ з різними рівнями професійного вигоряння.

Організація та методи дослідження. Згідно з метою та завданнями емпіричного дослідження, наведеного у статті, було обрано методики, за результатами яких здійснено порівняльний аналіз середніх показників, які отримали викладачі технічних спеціальностей ВНЗ з різними рівнями вигоряння. Методика Е. Шейна «Кар'єрні орієнтації», яка дозволяє визначити, на що спрямована людина в професійній діяльності та «Опитувальник термінальних цінностей» І. Г. Сеніна, який

дає змогу побачити, на яку сферу орієнтовані викладачі з різними рівнями вигорання.

Математична обробка даних здійснювалася за допомогою статистичного пакету SPSS (версія 17).

Результати дослідження та їх обговорення.

Було визначено домінування кар'єрних орієнтацій у викладачів технічних спеціальностей вищого технічного навчального закладу з різними рівнями професійного вигорання. Отримані дані представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Показники кар'єрних орієнтацій викладачів технічних спеціальностей з різними рівнями вигорання за методикою Е. Шейна «Кар'єрні орієнтації» (дані виражені як середній бал)

Кар'єрні орієнтації	Групи досліджуваних з різними рівнями вигорання			t, p		
	З високим (N ₁ =43)	З середнім (N ₂ =246)	З низьким (N ₃ =57)	N ₁ /N ₂	N ₁ /N ₃	N ₂ /N ₃
Професійна компетентність	5,47±1,907	7,12±1,56	7,0±2,33	-4,393**	-3,288**	0,326
Менеджмент	3,67±2,31	7,26±2,117	8,23±1,508	-7,484**	-10,81**	-1,646
Автономія	4,0±2,99	6,6±2,815	6,37±2,928	-3,003*	-2,728*	0,225
Стабільність роботи	7,9±2,867	7,8±3,016	7,8±2,717	0,257	0,389	0,413
Стабільність місця мешкання	8,1±2,313	3,2±2,65	3,2±2,15	6,663**	7,737**	0,27
Служіння	6,4±3,09	6,3±3,14	6,3±2,729	0,312	0,222	-,011
Виклик	4,9±2,823	5,4±2,789	5,2±2,736	-0,961	-0,427	0,546
Інтеграція стилів життя	5,7±2,893	7,0±2,257	6,8±0,89	-2,242*	-2,096*	0,109
Підприємництво	3,8±2,352	5,1±2,419	5,8±2,263	-2,485*	-3,644*	-1,242

Примітка: (*) – p<0,05; (**) – p<0,01.

Істотні відмінності між групою викладачів технічного профілю з високим та середнім рівнями вигорання були виявлені за шістьма кар'єрними орієнтаціями, з дев'яти, запропонованих Е. Шейном [3]: «Професійна компетентність», «Менеджмент», «Автономія», «Стабільність місця мешкання», «Інтеграція стилів жит-

тя» і «Підприємництво». Для викладачів із середнім рівнем, на відміну від викладачів з високим рівнем, виявилися важливими такі кар'єрні орієнтації, як «Професійна компетентність» та «Менеджмент», тобто бажання зростати професійно, підвищувати свій рівень майстерності, керувати іншими людьми або проектами. Важливими кар'єрними орієнтаціями для викладачів технічного профілю з середнім рівнем вигоряння виявилися «Автономія», «Інтеграція стилів життя» і «Підприємництво». Ми пов'язуємо це з амбітністю, яка більше виявляється у викладачів середнім рівнем вигоряння в порівнянні з викладачами технічного профілю з високим рівнем вигоряння. Для цієї категорії найбільш важливу роль у професійній діяльності відіграє «Стабільність місця мешкання» та «Стабільна робота». На наш погляд, це обумовлено їх схильністю піклуватися про сімейне благополуччя, як важливішу сферу життєдіяльності, тому вони не прагнуть до влади і кар'єрного зростання в порівнянні з викладачами технічного профілю, які мають низький та середній рівні вигоряння. Для викладачів технічного профілю з високим рівнем вигоряння професійна діяльність виступає засобом забезпечення стабільності, а не будь-яких змін у будь-якому прояві.

При порівнянні кар'єрних орієнтацій викладачів технічного профілю з високим та низьким рівнями вигоряння були виявлені відмінності за такими ж шкалами («Професійна компетентність», «Менеджмент», «Автономія», «Стабільність місця мешкання», «Інтеграція стилів життя» і «Підприємництво»). Для викладачів технічного профілю з високим рівнем вигоряння неважливий «Менеджмент» і «Підприємництво», вони слабо зорієнтовані на зростання професійної майстерності і компетентності. На відміну від них викладачі технічного профілю з низьким рівнем вигоряння більше зорієнтовані на «Менеджмент», «Автономію» і самостійне «Підприємництво». Це можна пояснити їх схильністю до професійного зростання, незалежністю, наполегливістю.

Значущих відмінностей за іншими видами кар'єрних орієнтацій – «Стабільність роботи», «Служіння» і «Виклик» – не виявлено (за t-критерієм Ст'юдента).

Для повного вивчення ставлення викладачів технічного профілю до професійної кар'єри потрібно визначити домінування життєвих сфер у людей з різними

рівнями вигоряння. Методика «Опитувальник термінальних цінностей» І. Г. Сеніна [2] дозволяє побачити, чи орієнтовані люди з різними рівнями вигоряння на професійну діяльність, чи можливо в їх житті домінує сфера освіти і навчання чи інші сфери. Отримані дані під час дослідження домінування життєвих сфер у викладачів технічного профілю з високим, середнім та низьким рівнем професійного вигоряння представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Показники домінування життєвих сфер у викладачів технічних спеціальностей з різними рівнями вигоряння за методикою «Опитувальник термінальних цінностей» (дані виражені як середній бал)

Життєва сфера	Групи досліджуваних з різними рівнями вигоряння			t, p		
	З високим (N ₁ =43)	З середнім (N ₂ =246)	З низьким (N ₃ =57)	N ₁ /N ₂	N ₁ /N ₃	N ₂ /N ₃
Професійне життя	2,80±1,23	3,34±1,24	3,34±1,03	-2,587**	-2,460*	0,007
Навчання і освіта	3,02±0,16	3,05±1,41	3,07±1,34	-0,124	-0,201	0,098
Сім'я	4,71±0,46	4,67±0,548	4,65±0,63	0,439	0,525	0,265
Суспільне життя	2,32±0,96	2,99±1,42	3,01±1,49	-2,924**	-2,677**	-0,129
Захоплення	3,37±1,41	2,88±1,40	2,79±1,41	2,087*	2,084*	0,470

Примітка: (*) – p≤0,05; (**) – p≤0,01.

Представлена таблиця результатів дослідження домінування життєвих сфер у викладачів технічного профілю з високим, середнім та низьким рівнем професійного вигоряння свідчить про те, що для всіх випробовуваних, незалежно від рівня вигоряння, важливішою сферою життя є «Сім'я». Ми вважаємо, це повністю природним, не дивлячись на рівень соціальних змін в суспільстві, для кожної людини залишається головним обов'язком турбота про свою сім'ю і майбутнє покоління.

У сфері сімейного життя у викладачів технічного профілю з високим, середнім та низьким рівнем професійного вигоряння не виявлено статистично значущих відмінностей, для всіх обстежуваних осіб ця сфера життя домінує.

При порівнянні значущості «Суспільного життя» було виявлено, що ця сфера життя найменш важлива для викладачів з високим рівнем вигорання, і більшою мірою значуща для контингенту викладачів з середнім та низьким рівнем вигорання. Ми пов'язуємо це з тим, що викладачі з високим рівнем вигорання найбільшу кількість часу витрачають на «Сімейну сферу», приділяючи мінімум енергії і часу на всі інші сфери життя, зокрема і суспільну. Викладачі з середнім та низьким рівнем вигорання окрім сімейної сфери життя, зорієнтовані на встановлення соціальних контактів із людьми різної соціальної значущості для налагодження професійної кар'єри.

У сфері захоплень статистично значущі відмінності були виявлені при порівнянні категорії викладачів, що мають високий рівень професійного вигорання з викладачами, яким притаманний середній та низький рівень вигорання. Сфера захоплень для викладачів з високим рівнем професійного вигорання, є більш значущою, ніж для інших. На наш погляд, це пов'язано з потребою особистісного задоволення у сферах не пов'язаних з професією, що більш властиве людям, які мають високий рівень професійного вигорання.

Не було виявлено статистично значущих відмінностей у сфері навчання і освіти у викладачів технічного профілю з високим, середнім та низьким рівнем професійного вигорання (за t-критерієм Ст'юдента).

Методика «Опитувальника термінальних цінностей» І. Г. Сеніна [2] визначає спрямованість кожного респондента, який брав участь у нашому дослідженні, на певну сферу життя: сімейну, професійну, суспільну, освітню, сферу захоплень. Але, згідно з завданнями дослідження, нас цікавить виключно професійна сфера життя. Тому під час дослідження термінальних цінностей у викладачів технічного та гуманітарного профілю з високим, середнім та низьким рівнем професійного вигорання, було необхідно визначити, які термінальні цінності професійного життя є для них найважливіші.

Щодо викладачів групи Т були отримані наступні результати, які представлені в таблиці 3.

Показники термінальних цінностей у професійній сфері життя у викладачів технічних спеціальностей з різними рівнями вигоряння (дані подані як середній бал)

Термінальна цінність	Групи досліджуваних з різними рівнями вигоряння			t, p		
	З високим (N ₁ =43)	З середнім (N ₂ =246)	З низьким (N ₃ =57)	N ₁ /N ₂	N ₁ /N ₃	N ₂ /N ₃
Власний престиж	3,9±3,18	8,9±1,04	9,2±2,21	-6,248**	-6,894**	-1,358
Високе матеріальне положення	3,8±2,04	7,3±2,12	9,2±2,03	-5,983**	-6,921**	-1,891*
Креативність	3,6±2,29	8,6±1,064	9,0±0,28	5,906**	6,114**	0,216
Активні Соціальні контакти	8,1±1,21	8,2±2,03	8,6±1,08	-0,119	-0,792	-3,46
Розвиток себе	7,9±1,46	7,8±2,03	7,2±1,92	0,101	0,547	0,414
Досягнення	6,4±2,04	8,7±2,19	8,8±2,16	-1,671**	-1,728**	-0,874
Духовне задоволення	9,4±2,14	9,0±2,2	4,5±3,03	0,375	5,508**	5,471**
Збереження власної індивідуальності	6,3±0,01	5,9±0,35	4,4±0,06	0,725	1,546*	0,625

Примітка: (*) – p≤0,05; (**) – p≤0,01.

При порівнянні термінальних цінностей у викладачів технічних спеціальностей з високим та середнім рівнями професійного вигоряння були виявлені статистично значущі відмінності за такими шкалами: «Власний престиж», «Високий матеріальний добробут», «Досягнення». У викладачів з середнім рівнем вигоряння показник за всіма цими шкалами значно вищий. Ми пов'язуємо такі результати з проявом у цієї категорії осіб характерних особливостей, які обумовлені амбітністю, наполегливістю, підтвердженням своєї значущості.

Аналізуючи відмінності між термінальними цінностями респондентів з низьким та середнім рівнями вигоряння, можна побачити, що у викладачів з низьким рівнем показник за шкалою «Високий матеріальний добробут», у викладачів з середнім рівнем – вищий показник за шкалою «Креативність», що, на нашу думку, обумовлено прагненням до самовираження. Також значно високий показник у викладачів з середнім рівнем вигоряння за шкалою «Духовне задоволення». Для та-

ких людей більш важливо отримувати від роботи моральне задоволення, ніж кар'єрне зростання і високу зарплатню.

Найбільша кількість статистично значущих відмінностей була виявлена при порівнянні термінальних цінностей між категоріями тих викладачів, що мають високий та низький рівні вигоряння. За шкалами «Креативність», «Власний престиж» і «Високий матеріальний добробут» значно більші показники у викладачів з низьким рівнем вигоряння, що пояснюється їх амбітністю і прагненням стояти на одному рівні з лідерами. За шкалами «Духовне задоволення» і «Збереження власної індивідуальності» у викладачів із високим рівнем професійного вигоряння показники також вищі, ніж у викладачів з низьким рівнем професійного вигоряння. Можливо, «Креативність» є для групи викладачів з високим рівнем професійного вигоряння способом отримати духовне задоволення й зберегти власну індивідуальність. За шкалою «Досягнення» вищий показник у викладачів з низьким рівнем вигоряння, що можна пояснити амбітністю і бажанням довести оточуючим своє значення в суспільстві.

Не було виявлено статистично значущих відмінностей за шкалами «Активні соціальні контакти» і «Розвиток себе». У всій вибірці, незалежно від рівня вигоряння, ці показники майже однакові.

Висновки.

Викладачі з підвищенням рівня вигоряння знижують значущість таких кар'єрних орієнтацій як а) «менеджмент», б) «автономія», в) «інтеграція стилю життя» і г) «підприємництво». Крім цього, викладачі технічних спеціальностей з високим рівнем вигоряння продемонстрували істотне зниження значущості «професійної компетентності» та зростання такого фактора, як «стабільність місця проживання».

Визначено, що з посиленням професійного вигоряння динаміка змін цінностей у викладачів технічних спеціальностей має свою специфіку. Сфера професійного життя істотно втрачає свою цінність для викладачів із високим рівнем вигоряння. Для викладачів, незалежно від спеціальності та рівня професійного вигоряння, найбільшою цінністю завжди залишається сім'я.

У професійному житті викладачі технічних спеціальностей з високим рівнем професійного вигорання цінують, насамперед, можливість отримувати духовне задоволення в житті та можливість захистити свою індивідуальність і незалежність, при цьому вони втрачають креативність. У цій групі значно домінує цінність духовних потреб над матеріальними.

Отримані результати дослідження дозволяють розробити низку рекомендацій стосовно запобігання професійному вигоранню викладачів технічних спеціальностей вищих навчальних закладів з урахуванням особливостей їх спрямованості у професійній діяльності.

Список літератури

1. Водопьянова Н.Е. Синдром выгорания: диагностика и профилактика / Н.Е. Водопьянова, Е. С. Старченкова. — СПб.: Питер, 2008. — 336 с.
2. Сенин И. Г. Опросник терминальных ценностей (ОТеЦ): руководство / И.Г. Сенин. — Ярославль: НПЦ «Психодиагностика», 1991. — 19 с.
3. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти : навч. посіб. / С.Д. Максименко, Л.М. Карамушка, Т.В. Зайчикова та ін. / Під ред.: С.Д. Максименко. — К.: Міленіум, 2004. — 261 с.